

MERCs ISTVÁN

TALÁLKOZHATOTT-E KOHÁRY ISTVÁN ÉS ZRÍNYI MIKLÓS?

A 17. század második felének és a 18. század első harmadának egyik legtevékenyebb személyisége a történeti irodalomban a jelentőségéhez képest viszonylag keveset idézett gróf Koháry István (1649–1731). A sokszínű élettevékenységet folytatott katolikus főúr egyszerre volt korának meghatározó politikusa, Eger visszafoglalásakor elszenvedett balesetéig – aminek következtében jobb keze lebénult – jelentős hadvezér, bőkezű donátor és a korszak költői átlagszínvonalán alkotó szépíró. A csábrági arisztokrata költői életművének feltárásában jelentős lépés, hogy a közelmúltban Komlowszki Tibor hagyatékából, S. Sárdi Margit gondozásában megjelent verseinek kritikai kiadása, jó néhány félreértést eloszlató életrajzzal kiegészítve.¹

Ám ebben a modern filológiai szempontokat érvényesítő biográfiában is maradt megkérdőjelezhető kijelentés. Ilyen a következő, Koháry bécsi tanulmányveire vonatkozó megállapítás, amely szerint „1663-ban Zrínyi Miklós meglátogatta az egyetemet, s az intézet nevében az ifjú Koháry köszöntötte”.² Kérdésként merül fel azonban, hogy az említett találkozás mikor és hogyan valósulhatott meg.

Mielőtt azonban erre a problémára fordítanánk figyelmünket, érdemes rövid kitérőt tennünk, amellyel azt érzékeltetjük, milyen mélyen beleivódott e találkozás ténye a történeti irodalomba. A történetírás talán legérdekesebb Koháry-képe abból a néhány sorból bontakozik ki, amit Szekfü Gyula vetett papírra a csábrági arisztokratáról. „Az igazi barokk nagyúr politikai hatalmától eltekintve is hódító egyéniség, aki az ő személyes tulajdonságaival, vallásos érzéseivel, alamizsnálkodásával hajlítja magához az embereket. Azaz a keresztény-heroikus életideál a valóságban is megjelenik, s egy ily testté vált ideálnak igen nagy hatása van a tömegekre. Ilyen volt az 1731-ben meghalt gróf Koháry István országbíró, aki ifjúkorában még Zrínyi Miklóst üdvözölte, mint bécsi bölcsészethallgató, fejét utóbb a török elleni harc és Thökölytől elszenvedett mártíromság koronája díszítette, s mindenki tudta róla, hogy öregkorában, a hatalom és gazdagság teljében is Istennek tetsző egyszerű életet élt. [...] Életében és magyar ill. latin verseiben az új magyar heroikus ideál képe volt, s erősen hitte, hogy Magyarország nagysága helyre fog

¹ *Régi magyar költők tára: XVII. század*, XVI, sajtó alá rendezte KOMLOVSZKI Tibor, S. SÁRDI Margit, Bp., Balassi Kiadó, 2000, 591–597.

² *RMKT: XVII. század*, XVI, 591.

állani, ha a regnum Marianum patrónája segítségével az eretnokség megszűnik és a magyar újra egységes lesz.”³

Rövid közleményünknek nem lehet feladata a Szekfű által vázolt izgalmas portrétörzsdék eszme- és kultúrtörténeti háttérének megvilágítása.⁴ Tekintetünket most csupán arra a rövid passzusra fordítjuk, amelyben a két világháború között alkotó történész a fentebb citált modern irodalomtörténészekhez hasonlóan az ifjú Koháry és Zrínyi Miklós találkozására tett utalást.

Tesszük ezt már csak azért is, mert a csábrági főnemessel foglalkozó, a 20. század fordulóján keletkezett rövid terjedelmű monografikus életírásoktól⁵ kezdődően napjaink szakirodalmáig gyakori eljárás, hogy Koháry politikai, hadi és költészetbeni talentumainak meghatározásához Zrínyi Miklós tevékenységét alkalmazzák viszonyítási pontként.⁶

A két megállapítás közös forrása Komárik István körütekintő, de nem minden patetikusságtól mentes Koháry-életrajzának következő része. „Idáig fejlődött az ifjú, midőn 1663-ban, gróf Zrínyi Miklós, korának legnagyobb hőse és hazafia, a bécsi egyetemet meglátogatván, az intézet falai között a fiatal Koháryra akadt, akinek az a megtisztelő megbízatás jutott osztályrészül, hogy a nagy férfit ez intézet nevében üdvözlje. A nemes, bátor, s minden tekintetben összhangzatos föllépés, bölcs és ékes szavak kíséretében nagy benyomást tettek Zrínyire. Éles szeme csakhamar felismerte Istvánban a nagy lelket s önmagához s az ifjúhoz méltó szavakkal arra intette őt, hogy bölcséleti tanulmányaiban előrehaladjon; mert csakis így lehet – úgymond – működésének békés vagy háborús időben eredménye. Mert valamint az állami ügyek jóléte a bölcs férfiak tanácsától és buzgalmától függ, úgy a harcban a bölcsesség világában tündöklék leginkább a kard.”⁷

Ugyanakkor számos érv szól az ellen, hogy a találkozás a fentiekben leírt módon létrejöhetett volna. Zrínyinek 1662. november 24-én Löbl Mária Zsófiától megszületett Ádám nevű fia. 1663 februárjában Bécsben járt, mert ekkor vitte haza Csáktornyára feleségét és gyermekét „nagy kísérettel: százhusz szán, mindegyik szánon három »hosszú puskás gyalog«”.⁸ Minden bizonnyal ekkor járt utoljára ebben az évben a császárvárosban.

³ SZEKFŰ Gyula, *A tizenhetedik század*, Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1931 (Magyar Történet, 6), 164–165.

⁴ Szekfű Gyula barokk-konceptiójára lásd TARNAI Andor, *Szekfű és a „nemzetiellen kor” irodalomtörténete*, ItK, 1960, 189–198; KOSÁRY Domokos, *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1980, 36.

⁵ Az ide sorolható három munka a következő: ILLÉSY János, *Gróf Koháry István élete és munkái*, Karcag, Szódi S. nyomdája, 1885; KOMÁRIK István, *Gróf Koháry István élete*, Kalocsa, Malatin Antal nyomdája, 1891; VÉKONY István, *Koháry István gr. élete: Tekintettel a Kecskeméti Kegyesrendi Társház és Gimnázium alapítványára*, Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda, 1913.

⁶ Erre az eljárásra a jelenkor szakirodalmából lásd pl. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, *Koháry István, Kecskemét potior földesura = Bács-Kiskun megye múltjából*, XIX, Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 2004, 16–17.

⁷ KOMÁRIK, *i. m.*, 6.

⁸ PERJÉS Géza, *Zrínyi Miklós és kora*, Bp., Osiris Kiadó, 2002, 364.

Az 1660-as évek elejének diplomáciai és katonai történései nyilvánvalóvá tették, hogy a törökkel való fegyveres összeütközés elkerülhetetlen. 1663. április elején az udvar és a magyar főméltóságok tanácskozást tartottak a kialakult politikai helyzetről, amin a háború tervét támogató Zrínyi nem vett részt, mivel állítólag elveszett a meghívója.⁹ 1663. június 19-én Csáktornyan keltezett és Csáky Istvánnak címzett levelében a horvát bán egy újabb megbeszélésről tesz említést, „hova én hivatalos sem voltam; mert oly rémlésben vagyok a szomszéd németiség is, hogy csaknem jobban van önekik az biztatásra szükségek, mint minékünk, kik elsők vagyunk veszedelmünkben...”¹⁰

Közben már csak azért sem járhatott Bécsben, mert megindult a háború, amely a csáktornyai arisztokrata minden erejét lekötötte egész 1664. július elejéig, Zrínyi-Újvár eleséig. Ezekben a harcokban vitte véghez 1664. február elején a „magyar Főnix” legemlékezetesebb, Európa-szerte nagy visszhangot kiváltó haditettét, az eszéki híd felégetését.

Zrínyi-Újvár elestével egy időben Zrínyi a politikai elszigetelődésből való kitörés szándékával a császárvárosba ment. „Bécs népe diadalmenetben fogadta Zrínyit, a császárváros legelőkelőbb negyedében, a követségi szállások szomszédságában álló palotája előtt hat héten át ünnepelték.”¹¹ A horvát bán 1664. augusztus 21-én hagyta el a birodalom fővárosát, s tért haza Csáktornyára, amelynek közelében november 18-án halálos vadászbalesetet szenvedett. Összegezve tehát a számunkra fontos információkat azt mondhatjuk, hogy amennyiben Zrínyi meglátogatta a bécsi egyetemet, az csak 1663 februárjára vagy az 1664. július eleje és augusztus 21-e közötti időpontra tehető.

Komárik adatolásában az 1663-as évszám szerepel, amit viszont Koháry életrajzi adatai zárnak ki. A későbbi országbíró az ELTE rektori levéltárának anyakönyve szerint 1660. március 22-én iratkozott be a nagyszombati egyetemre.¹² 1664. március 28-án a Pázmány Péter által alapított intézményből keltezte édesapjához címzett levelét. Ebben lovat kért, „mivelhogy az Zichy úrfiaknak immár nagyon szép festett paripájok, az Erdődi úrfiaknak pedig ez hűsvétra minden bizonynyal lészen; Pethő úrfiak is naponként az bátyjoktól Pethő Lászlótól – ki minapi itt létében megígérte ő kegyelmeknek – várnak szép török paripákat; [...] arra végre hozom elő [ti. a kérést], hogy önekiek, békességes földön [Dunántúl és Kassa táján – a megjegyzés Thaly Kálmántól] neveltetteknek nagyon paripájok: sokkal illendőbb, hogy nekünk szegény pusztaiaknak légyen, – mert ha mi nem fogunk tudni lovagolni, nagyobb kárunkra esik, mint önekiek, az lovaglást pedig ló nélkül – úgy vélem – meg nem tanuljuk, hanem inkább az mi keveset tudunk is, elfelejtjük.”¹³ A következő, 1664. április 25-én datált levelében megköszönte édesapjának a lovat.

⁹ PERJÉS, *i. m.*, 365.

¹⁰ ZRÍNYI Miklós *Összes művei*, kiad. HAUSNER Gábor, KOVÁCS Sándor Iván, KULCSÁR Péter, Bp., Kortárs Kiadó, 2003 (Magyar Remekírók), 754.

¹¹ R. VÁRKONYI Ágnes, *Zrínyi száz napja = Magyarország története 1526–1686*, szerk. PACH Zsigmond Pál, Bp., Akadémiai Kiadó, 1987, 1147. Zrínyi Miklós utolsó hónapjaira lásd még BENE Sándor, BORIÁN Gellért, *Zrínyi és a vadkan*, Bp., Helikon Kiadó, 1988, 26–38.

¹² GÁLOS Rezső, *Adat Koháry István életrajzához*, ItK, 1934, 195.

¹³ THALY Kálmán, *Koháry István tanulókori leveleiből*, Száz, 1876, 385.

A találkozás lehetséges időpontjának tehát 1664 nyara marad, de ez ellen is több érv hozható fel. A Koháry famíliát ez időben családi gyász éri, mivel 1664. július 19-én a törökkel vívott lévai ütközetben idősebb Koháry István életét veszítette.¹⁴

A Koháry nagyszombati tanulmányainak kezdetét tisztázó anyakönyvi bejegyzéshez hasonló perdöntő bizonyíték jelenleg nem áll rendelkezésünkre a bécsi egyetemre való érkezésének időpontjára. Varga Imre a későbbi országbíró költészetét áttekintő tanulmányában 1665-re tette ezt, de az általa használt és általunk is ismert szakirodalomban ez nem merül fel minden kétséget kizáróan, s a szerző nem adta meg forrását.¹⁵ Valószínűleg a Thaly Kálmán által közölt utolsó Nagyszombatból írott és az első bécsi keltezésű levél közti időpontot jelölte meg. Nem véletlen, hogy a közleményünk elején említett, kritikai szempontokat érvényesítő életrajz sem bocsátkozott abba, hogy az ifjú gróf császárvárosban folytatott tanulmányának kezdőpontját datálja.¹⁶

A találkozás valószínűsége ellen szól az is, hogy amennyiben Koháry elhagyva a nagyszombati iskola falait már a bécsi egyetem hallgatója lett volna 1664 nyarán, s Zrínyi ténylegesen felkereste volna az intézményt, nehezen elképzelhető, hogy újdonsült diákként egy Habsburg-pártiságáról híres család sarja mondott volna köszöntőt az egyetem nevében a városszerte ünnepezt hősnek. S nem utolsósorban az iskolaév rendje cáfolja ennek a találkozásnak a megvalósulását.

Mindezeket figyelembe véve levonhatjuk azt a következtetést, hogy Zrínyi Miklós és Koháry István találkozója történetírói fikció. Azonban fontos kijelentenünk, hogy közleményünket nem az illúzióvesztő mítosztalanítás igénye hívta életre. Hisz még a konkrét találkozásnál is beszédesebb az a tény, hogy ezt a fikciót egy olyan történelmi tradíció hagyományozta át, amelynek célja, hogy Koháry István személyének helyét meghatározni igyekezzék a magyar történelemben. Így a Koháryval kapcsolatos irodalom a történetiség síkján szegényebb lett egy fontos identifikáló eseménnyel, de a recepciótörténet gazdagabb lett egy arculatformáló legendával.

¹⁴ Az idősebb Koháry István halálának körülményeiről lásd bővebben RÓNAI HORVÁTH Jenő, *A lévai csata és Koháry István halála*, Hadtörténelmi Közlemények, 1893, 540–41.

¹⁵ VARGA Imre, *A magyar barokk költészet egy változata: Koháry István börtön-költészete*, ItK, 1973, 501.

¹⁶ RMKT: XVII. század, XVI, 591–592.